
ATT VASKA GULD PÅ TJÖRN

EN CULTURAL PLANNINGPROCESS UNDER LUPP

MB kulturpartner AB **ADRESS** Spaldingsgatan 9, 412 59 Göteborg **MOBIL** +46 (0)709 38 93 09
EPOST marie@mbkulturpartner.se **WEBB** www.mbkulturpartner.se

ATT VASKA GULD PÅ TJÖRN

EN CULTURAL PLANNINGPROCESS UNDER LUPP

Marie Bergdahl, MB Kulturpartner AB
på uppdrag av Tjörns kommun

Andra upplagan

2012-04-19

INLEDNING OCH BAKGRUND

Havet, skärgården och klipporna – och Nordiska akvarellmuseet. En bild som många ser framför ögonen när Tjörn nämns.

Tjörn deltar i projektet Cultural planning laboratory¹ tillsammans med ytterligare nio kommuner i Västra Götalandsregionen. Här får kommunerna bland annat processtöd och hjälp med arbetsmetoder som ska leda dem framåt i sökandet efter en starkare identitet. Genom att fånga ”platsens själ” ska invånarna strömma till, kommunen utvecklas och att raktiviteten ökas. På kultur- och fritidsnämndens uppdrag sökte Tjörns kommun medel från Västra Götalandsregionen och Göteborgsregionen för att sätta fart på processen och 150 000 kronor beviljades. Maria Bäckersten utnämndes tillsammans med Cathrine Berntsson till projektledare för arbetet på Tjörn.

Cultural planning är en metod för samhällsplanering, där man utvecklar ett samhälle utifrån dess kulturella resurser, vilket kan vara allt från museer, föreningar, bibliotek, caféer till matkultur, lokala dialekter och traditioner. Att definiera en plats kulturresurser är att definiera en plats identitet, enligt metoden cultural planning².

Visionen³ för cultural planning på Tjörn bygger på delaktighet och utveckling utifrån Tjörns kommuns varumärke, Tjörn – möjligheternas ö.

År 2009 fattades ett beslut i kommunfullmäktige om ett kommunövergripande arbete med metoden. Beslut togs samma år att föra in cultural planning som metod i arbetet med översiktsplanen⁴.

Förutom projektledarna består organisationen av en politisk styrgrupp, som har som främsta syfte att implementera metoden i alla nämnder samt att se till att uppdraget och tidsplanen följs. Det finns också en ledningsgrupp bestående av förvaltningschef på kultur- och fritidsförvaltningen, Evike Sandor och kultur- och fritidsnämndens ordförande, Benita Nilsson.

I januari 2011 fick Marie Bergdahl, kulturstrateg och konsult på MB kulturpartner AB⁵, uppdraget att analysera cultural planningprocessen på Tjörn hittills. Dessutom skulle ett antal riktlinjer inför framtiden kunna skönjas. Uppdraget har genomförts genom intervjuer med kommunala tjänstemän, politiker och medborgare och med hjälp av dokumentationer, handlingsplaner, broschyrer, mål- och strategidokument samt det material som har tagits fram i cultural planningarbetet, t.ex. resultat av enkätundersökningar och gruppdiskussioner.

¹ www.culturalplanninglaboratory.se. Projektet drivs med stöd av Västra Götalandsregionens kulturnämnd och kommunalförbunden. Cultural planning laboratory är ett samarbete också mellan Kultur i Väst, Fyrbodalsregionen och Göteborgsregionens kulturchefer (som är projektägare) och Västarvet

² www.noema.org.uk

³ Tjörn möjligheternas ö. Detta är kommunens varumärke. Därför vill vi använda cultural planning som metod i vår kommun på vår ö. Metoden kommer att ge möjlighet till delaktighet och utveckling då Tjörn till sin geografi och sitt invånarantal har bra förutsättning att lyckas i arbetet. Vi vill ta vara på och använda de resurser Tjörn har genom att införliva vårt stora föreningsliv, våra företagare, kulturarbetare, kulturresurser och övriga kompetenser i arbetet med att utveckla Tjörn till den plats vi vill leva, bo och verka på. Med hjälp av metoden görs en grundlig kartläggning med fokus på ökad livskvalitet, just därför att det är här – på Tjörn, vi vill leva, bo och verka. Denna kommer att ge en fördjupad bild av Tjörn och bli en unik kunskapsbank som går att använda i olika sammanhang. Vår vision är att många människor blir involverade i arbetet att utveckla Tjörn. Modellen är att arbeta i ”hängrännor inte i stuprör”. Metoden ska genomsyra alla nämnder och verksamheter

⁴ Översiktsplanen beräknas träda i kraft hösten 2012

⁵ www.mbkulturpartner.se

HUR HAR MAN GÅTT TILLVÄGA?

Kultur- och fritidsförvaltningen fick ansvaret att leda processen. Arbetet har under de dryga två år det pågått, generat mycket information om kommunen. Det finns en hel del att finna i dokument, rapporter och i subjektiva och objektiva nedskrivna rader och fotografier från medborgare och kommunens representanter – om allt från fula och vackra platser till mycket specifika förslag om vad som kan utvecklas eller behövs i kommunen.

Arbetet med cultural planning har skett i flera parallella processer, hos projektledarna på kultur- och fritidsförvaltningen och hos planarkitekterna på samhällsbyggnadsförvaltningen, men också i framtagandet av kultur- och fritidsförvaltningens handlingsplan för natur- och kulturturism⁶, som har letts av turismansvarig. Man har också använt sig av metoden i framtagandet av en ny natur- och kulturguide⁷ och i handlingsplanen för barn- och ungdomskultur⁸.

Projektledarna har informerat om metoden på olika förvaltningar, hos föreningar, i nämnder och bolagsstyrelser och man har samlat information genom bl.a. barometermätningar⁹, enkätundersökningar, workshops, ledarforum med dialoggrupper, undersökningar av högskolestudenter¹⁰, kulturella och kreativa krokar¹¹, Petcha kutcha (på Tjörn Ketch-up). De har deltagit på konferenser på regional, nationell och internationell nivå samt nätverksträffar arrangerade av Cultural planning laboratory m.m.¹².

I arbetet med översiktsplanen¹³ och tätortstudien Almösund-Myggenäs-Almön¹⁴ har planarkitekterna på samhällsbyggnadsförvaltningen genomfört aktiviteter såsom nulägeskartor, enkätundersökningar, medborgarnas utställning, workshops och genomfört undersökningar med hjälp av högskolestudenter¹⁵.

Ansvaret för turism ligger hos kultur- och fritidsnämnden. "Tjörn – möjligheternas ö, Handlingsplan för en hållbar natur- och kulturturism 2011-2014" har tagits fram under våren 2011. Här har man arbetat med cultural planning i form av en referensgrupp bestående av representanter inom turismsektorn, bl.a. från näringslivet men också från föreningslivet samt kommunen. I natur- och kulturguiden har man också använt sig av en referensgrupp kunniga på området, från Hembygdsföreningen och Naturskyddsföreningen m.fl. I handlingsplanen för barn- och ungdomskultur har man arbetat med barn- och ungdomsgrupper och samverkansgruppen, som består av representanter från skolan, kultur- och fritidscentra och Nordiska akvarellmuseet m.fl.

För att kunna presentera en trovärdig analys av cultural planningprocessen på Tjörn så är det viktigt att ta hänsyn till att det har tagits ett politiskt beslut att involvera cultural planning i hela kommunens arbete, vilket är utgångspunkten i denna rapport.

⁶ www.tjorn.se, kultur och fritid

⁷ Är under arbete

⁸ www.tjorn.se, kultur och fritid

⁹ Start september 2009. Cirka 224 personer har deltagit. Lättsam enkät med syftet att stämma av olika gruppers inställning till kultur. 12 olika forum. Snabba frågor, snabba svar

¹⁰ Masterprogrammet Business & design, Högskolan för design och konsthantverk (HDK)

¹¹ Workshops där människor med olika kulturella erfarenheter möts

¹² Petcha Kutcha är en japansk snabbpresentationsteknik som har spridit sig över världen

¹³ Tjörns översiktsplan 2012

¹⁴ 2010-12-31

¹⁵ Masterprogrammet Business & design, Högskolan för design och konsthantverk (HDK)

RESULTAT OCH ANALYS AV CULTURAL PLANNINGPROCESSEN PÅ TJÖRN

Det är inte på något sätt nytt att man i kommunen tar del av medborgarnas synpunkter i samhällsplaneringen, men det cultural planning bland annat tillför, är att de mjuka värden som finns i samhället, får en stor betydelse. Man ställer också mer öppna frågor om samhället i stort, inte bara frågor anpassade efter det område som det planeras för eller som man arbetar inom. Man utgår från platsen och tar hänsyn till berättelsen och upplevelsen om platsen. Dessa perspektiv uppfattas som mycket positiva av dem som arbetat med metoden på Tjörn, liksom att metoden är demokratisk och att man får en bred kunskap om kommunen.

I det material som har samlats in finns det mycket att utläsa. Man kan skönja röda trådar mellan de olika förvaltningarnas arbeten och man kan se vad som har kommit ut av arbetet hittills.

Ett förvirrande begrepp

En viktig uppgift för projektledarna har varit att förankra och informera om projektet men också att inspirera, inom och utom den kommunala strukturen. Det har varit ett omfattande arbete. Cultural planning som begrepp och innehåll har behövts förklaras och det har varit viktigt att få så många med som möjligt. Enligt projektledarna finns det tjänstemän och politiker som upplever det svårt att förstå vad cultural planning egentligen innebär. Många vet inte hur de ska ta till sig begreppet och förstå metoden.

Ordet kultur eller "culture" har ett antropologiskt förhållningssätt, vilket förutom de olika konstformerna scenkonst, bildkonst, film etc. innefattar livsmönster, traditioner, dialekter, historia, matkulturer, praxis, etniska och kulturella minoriteter, fritidssysselsättningar, festivaler m.m. En del kopplar metoden direkt till de olika konstformerna, det som på engelska benämns "the arts", vilket enbart är en del av "culture", d.v.s. konsten är enbart en del av kulturen.

Lia Ghilardi¹⁶ poängterar att cultural planning inte handlar om att planera kultur utan om ett kulturellt tillvägagångssätt inom stadsplanering (urban planning) och strategier för kommunal och regional utveckling. För projektledarna, som inte tidigare har erfarenheter av arbete med cultural planning som metod, har det inte varit enkelt att förklara och förankra metoden i alla nödvändiga led.

Att kulturella resurser ses som konstnärliga resurser komplicerar det hela, bilden av processen blir inte densamma för alla i kommunen. Att projektet dessutom leds av kultur- och fritidsförvaltningen förstärker uppfattningen om att det är konsten, konstformerna, kultur- och fritidsfrågorna man framför allt arbetar med och inte med skapande av handlingsplaner för all typ av samhällsplanering¹⁷. Dessutom, att begreppet cultural planning används i sin engelska form, försvårar för vissa att ta det till sig.

Tjörns kommun som "pilotkommun" i projektet Cultural planning laboratory

Tjörns kommun har i jämförelse med de övriga deltagande kommunerna i projektet Cultural planning laboratory, kommit långt i processen, vilket har lett till att kommunen har fått rollen som en pilotkommun. Det har upplevts som positivt av projektledarna men det har också en baksida. På de gemensamma träffarna levererar projektledarna ny kunskap och erfarenheter till de övriga kommunerna men får inte tillbaka detsamma. Tjörns kommun uppfattar att de har fått bryta mark,

¹⁶ Tjörn – möjligheternas ö, HDK, våren 2010. Lia Ghilardi är konsult, cultural planning, Noema research LTD, London

¹⁷ Tjörn – möjligheternas ö, HDK, våren 2010

hitta nya vägar och skaffa kunskap själva för att kunna driva processen framåt. Projektledarna har fått lära sig mycket utan tillgång till tidigare erfarenheter, vilket har tagit både tid och energi.

Metoden till vissa delar

Uttrycken "att vi har till vissa delar arbetat med cultural planning" eller "på ett cultural-planningliknande sätt" hörs återkommande. Det räcker inte. "Bara för att man har haft medborgardialog så betyder det inte att man har arbetat med cultural planning", var det någon som sa. För att metoden ska komma till sin rätt så krävs det att man lyssnar till röster som man annars inte lyssnar till och tar med information som annars inte brukar finnas med.

På Tjörn har man använt metoden som mest utvecklad i arbetet med översiktsplanen och tätortsstudien för Almösund-Myggenäs-Almön. På samhällsbyggnadsförvaltningen har man en vana att arbeta med medborgarundersökningar. Man vet hur man ska planera och formulera undersökningar, sammanställa materialet för att sedan kunna analysera det. Man har metoder för att ta fram statistik och göra korsjämförelser m.m. Denna erfarenhet finns inte i lika stor utsträckning på kultur- och fritidsförvaltningen. Projektledarna, som är knutna till kultur- och fritidsförvaltningen har tagit fram kreativa metoder för själva kartläggningsarbetet. Vad gäller sammanställning och analys har man inte kommit lika långt.

I behov av samordning

Projektledarna på kultur- och fritidsförvaltningen har – förutom det långsiktiga målet, att få fler invånare – målet att processen ska leda fram till en guide¹⁸. Trots detta upplever projektledarna att de inte vet hur deras arbete ska komma att användas. I samhällsbyggnadsförvaltningens arbete med cultural planning, har översiktsplan och tätortsstudien Almösund-Myggenäs-Almön varit tydliga mål. Här har man vetat vad det man söker efter ska användas till, vilket har underlättat frågeställningar i enkäter och workshops etc.

Projektledarna har verkat mer som "metodspredare" än som projektledare för hela kommunens arbete med cultural planning. Det har varit svårt för dem att hitta rollerna som projektledare samt att arbeta sig in i andra förvaltningar.

Det material som projektledarna har tagit fram hade med fördel kunnat användas i arbetet med översiktsplanen men också i handlingsplanen för natur- och kulturturism, och i andra planer som det arbetas med i kommunen, såsom tätortstudier och detaljplaner. Det var också meningen, men så har det dock ännu inte blivit, inte i en konkret bemärkelse. Det material som tagits fram i arbetet med översiktsplanen och handlingsplanen för natur- och kulturturism har inte heller tagits del av från de övriga. Man anser dock att man har påverkats positivt av varandras arbete, bl.a. genom att en av projektledarna finns med i arbetsgruppen för översiktsplanen och handlingsplanen för natur- och kulturturism.

Vad beror det på att man inte tagit del av varandras arbete och material? Tidsbrist och informationsmättnad enligt någon, en annan på ovanan att arbeta med en metod som cultural planning, men främst för att man inte hittills har funnit en fungerande organisation för ett förvaltningsövergripande samarbete. Ett skäl kan också vara att projektledarnas uppdrag och roller inte nått fram till de olika förvaltningarna. Olika målbilder har också försvårat processen. Kultur- och fritidsförvaltningen vill gärna se "kulturen som utvecklingsfaktor för hela kommunen"¹⁹ och

¹⁸ Guide i bemärkelsen handlingsplan för hela Tjörns kommun, som utvecklades till att istället innefatta en handledning. Är dock ej tydligt formulerat

¹⁹ PPT information om cultural planning på Tjörn 2010-03-04

kommunledningen vill se översiktsplanen som det huvudsakliga föremålet för metoden. De olika målbilderna behöver inte vara motsättningar.

Hade resultatet i översiktsplan, tätortsstudie, handlingsplan för natur- och kulturturism och natur- och kulturguiden sett annorlunda ut om man hade tagit del av varandras material och gjort en gemensam analys? Ja, man hade kunnat få syn på det som inte finns i det direkta blickfånget och inom ens eget kompetensområde, man hade gemensamt kunnat ringa in vad som är gjort och behöver göras, vilka perspektiv som finns med och inte, vilka man har pratat med och inte. Processen hade också kommit längre. De svar som exempelvis samhällsbyggnadsförvaltningen har fått in från sin webbenkät²⁰ borde vara angelägna för alla förvaltningar.

Kan man arbeta på ett annat sätt? Genom ett förvaltningsövergripande samarbete så ökar möjligheterna för insyn, samt att de olika processerna får möjlighet att synkroniseras och materialet delas. Det betyder att det finns skäl att se över organisationen och samordningen av arbetet. Men eventuellt är det också så att det behövs ett yttre öga för att få syn på det man egentligen redan vet, men inte ser möjligheterna i, eftersom man är alldeles för nära. Tjörns kommun har hittills arbetat med cultural planning i stuprör, det är en bit kvar till hängrännan.

Inkomna svar som handlar om åtgärder eller förslag inom de olika konstformerna, kultur och fritidsfrågorna syns inte i så tydligt i det samlade materialet. De verksamheter som framträder starkast i dokument och samtal är Nordiska akvarellmuseet och därefter Pilane skulpturpark. Det kan tänkas att övriga "konst- och kulturverksamheter" hamnar lite i skuggan av dessa publikdragande aktörer. Det kan också vara så att projektledarna, i sina förvaltningsövergripande roller, inte har velat trycka för mycket på "konst- och kultur" för att undvika att metoden kopplas för starkt till kultur- och fritidsförvaltningen.

Översiktsplanen är huvuddokumentet för processen. Resultatet visar också att det är på samhällsbyggnadsförvaltningen och kultur- och fritidsförvaltningen som man har arbetat med cultural planning som metod i den mest utvecklade formen. De övriga förvaltningarna har ännu inte implementerat den i sina verksamheter, vilket betyder att ännu har inte cultural planning som metod genomsyrat hela kommunen.

Undersökningar görs, rapporter produceras och planer tas fram. Var finns helhetsperspektivet? Det finns skäl att se över rutinerna för detta.

En gemensam bild av Tjörn

Det övergripande syftet med cultural planning är att hitta platsens själ, att stärka platsens identitet. När vet man när man har hittat platsens själ och stärkt identiteten? Har man inte redan en stark och tydlig identitet på Tjörn? Frågar man medborgarna så är bilden bestämd: naturen, klipporna och havet, med betoning på havet. Är det en bild man vill förändra eller stärka? Vad betyder det att vara möjligheternas ö förutom att ha tillgång till god service, nära till Göteborg, en naturskön miljö och ett rikt näringsliv? Vilken bild vill man förmedla på visitkort, i turistbyråns skyltfönster, på hemsidan, i informationsmaterialet, på skyltarna, i måldokumentet och de olika planerna? Är den vita hummern som pryder det röda visitkortet den bilden? Var i ligger den starka identiteten? Möjligheternas ö är öppen för möjligheter, vilket är bra. Att se över om den bild man förmedlar överensstämmer med den bild man vill visa, kan löna sig. Genom cultural planning prövas bilden: Stämmer det att naturen är Tjörns identitet, Tjörns själ?

²⁰ Översiktsplanefrågor

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Genom samtal och möten med människor på Tjörn och i allt material, har ett antal utvecklingsmöjligheter framträtt. Det finns många fler områden att fördjupa sig i, men några av de mest framträdande bilder som har skapats presenteras nedan. De är utvecklingsbara ur flera aspekter; ekonomiska, sociala, historiska och kulturella.

Tjörn som konstkommun

”Bildkonsten ligger som ett penseldrag över hela Tjörn”, uttrycker Maria Bäckersten, kultursekreterare i Tjörns kommun. Stämmer denna bild? Ja. Konsten har ett starkt fäste på Tjörn, självklart genom Nordiska akvarellmuseet, Pilane skulpturpark, konstvandringen under påskhelgen och i mängden konstnärer boende på ön. Men också i konsthistorien, där det finns mycket att upptäcka.

Karl Nordström var konstnär och föddes på Hoga på Tjörn 1855. Han kom som 20-åring till Stockholm för att studera vid Konstakademien. 1886 gifte han sig med konstnären Tekla Lindeström och de tillsammans med bland andra Carl Larsson verkade i den svenska konstnärskolonin i Grez-sur-Loing i Frankrike. Han och hans fru var under långa tider bosatta på Tjörn. De tillbringade en del somrar i byn Appelvik söder om Varberg tillsammans med Nils Kreuger och Richard Bergh. Tillsammans utvecklade de en egen konststil, kallad för Varbergsskolan. Nordström var även nära vän till August Strindberg. Hans verk finns idag att beskåda på bl.a. Nationalmuseum, Waldemarsudde, Thielska galleriet, Göteborgs konstmuseum och Billströmska folkhögskolan på Tjörn. Karl Nordströms väg i Södra Ängby i Stockholm är uppkallad efter honom.

Tore Kurlberg²¹ var, trots att han inte var intresserad av att ställa ut själv, en av initiativtagarna och drivande i den varje sommar återkommande utställningen "Tjörnmålarna" (1970-1996) i Skärhamn. Han deltog alltid själv varje år med ett par målningar, men alltid på den mest undanskymda platsen. Ibland hände det t.o.m. att han satte röda prickar på alla sina tavlor innan vernissagen. Han efterlämnade mer än sex hundra målningar, största delen av dem förvarade i ett olåst skjul på tomten i Skärhamn. "Skolad på Valand på 1940-talet ingick Tore Kurlberg i en tradition av naturlyriska målare. Närheten till havet och framför allt utsikten från ateljén i Skärhamn var hans universum, som han i slutet av sitt konstnärsliv reducerade till färgfläckar och streck i lågmält raffinerade kompositioner."²² Av de målningar Tore Kurlberg efterlämnade har hans hustru Märta donerat trehundra stycken till stiftelsen Tore Kurlbergs Efterlämnade Konstskatt. Denna stiftelse har till ändamål "att med utgångspunkt från de tavlor och föremål stiftelsen erhållit, göra Tore Kurlberg och hans konst känd för den konstintresserade allmänheten."

Varför berätta om Karl och Tore? Jo, för att: Var på Tjörn kan man som boende och besökare lära mer om Tjörns konsthistoria, mer om Karl och Tjörnmålarna? Var kan man förutom på Billströmska folkhögskolan beskåda Nordströms konst? Tjörnmålarna drog många besökare varje sommar²³ Vad hände? Ja, de blev äldre, orkade inte längre, men under åren utställningarna gavs, så kom konstintresserade göteborgare för att köpa konst av dem. Det finns berättelser om rent fysiska stridigheter om målningar – det fanns många köpare på en enda målning.

Ett förslag om en konstutställning året om i Marinan har presenterats²⁴. Är det ett gångbart spår? Finns det andra platser? Kanske lokalen som turistbyrån lämnar efter sig? Kan det vara en början? Kanske redan i sommar? En permanent konstutställning med Karl Nordström och Tjörnmålarna skulle

²¹ http://www.kurlbergsmminnesfond.se/tore_kurlberg/tore.htm

²² Håkan Wettre

²³ Inga publiksiffror finns att tillgå, men det finns berättelser som styrker påståendet

²⁴ Dialoggrupper, Ledarforum

synliggöra Tjörn ur ett konsthistoriskt perspektiv. Fler utställningsplatser för konsten skulle lyfta Tjörns kommun som en konstkommun.

”Tjörn är ungefär som Skagen”, var det någon som sa. På Tjörns kommuns hemsida går följande att läsa: ”Anders Zorn och Thor Bjurström har varit sommarboende här. Idag söker sig många konstnärer till Tjörn; både för ljuset, stämningen och för Nordiska Akvarellmuseet.”

Västra Götalandsregionen och Konsthögskolan Valand erbjuder ett ”artists in residensprogram” för internationella konstnärer. Under längre perioder får några av dessa konstnärer vistas i gästateljéerna vid Nordiska akvarellmuseet. Hur tar man tillvara på deras närvaro? Hur kan man stötta skapande arbete och på sikt utveckling av kreativa och kulturella näringar på Tjörn?

Nordiska Akvarellmuseet drar 188 000 besökare per år, Pilane skulpturpark 65 000, Konstvandringen under påsken ett par tusen, Galleri 31 Södra Hamnen likaså. Här ligger grunden för ytterligare utvecklingsmöjligheter inom det redan så starka bild- och formkonstområdet. Men det är viktigt att konsten inte blir en egen ö, utan att man känner rötterna till historien och till den lokala identiteten.

”För att ytterligare lyckas lyfta Tjörn som en **konstkommun** så behöver man utveckla andra delar än Nordiska akvarellmuseet”, uttryckte någon. Det är viktigt att arbeta med både bredd och spets. Tjörns kommuns vassaste spets är konsten, och den finns runt hörnet. Och den väntar på att få komma fram i sprakande skrud.

Tjörn som turismkommun – synliggör det ”osynliga”

Citat 1: *”Något som jag tycket är jätteunikt för en plats som Tjörn är den kontrasten som finns, från alla dessa trånga gator vid havet och hus som nästan nuddar vid varandra, till alla de hus som ligger som utslängda på landsbygden, med bara träd och åkrar runtomkring. På vår tripp till lilla Klädesholmen hittade vi ett museum, som var inslängt i en sjöbod. Kikade man lite närmre så hade inte museet varit öppet och besökt sen sommaren 2009. Det var riktigt häftigt att kika in genom de dammiga rutorna, på det ödsliga huset, där man tydligen ställde ut ett slags historiskt porträtt av en fiskarfamilj. Genom fönstret kunde man skymta två stora dockor vid ett matbord, som satt i samma ställning som man lämnat dem sommaren innan, för nästan ett år sedan. De satt och kikade ut genom fönstret, och hade alltså sett årstiderna flyga förbi på Tjörns salta vatten.”²⁵*

Citat 2: *”På frågan om favoritplats på Tjörn fick vi lite olika svar. En hel del visste inte vad de skulle svara, det är en stor fråga som jag inte heller skulle kunna svara på. Favoritplats i Göteborg är nog faktiskt min lägenhet, jag tycker det är väldigt skönt att komma hem, stänga dörren och sätta på någon skön musik, jag kan återigen bara anta att det är så för Tjörnborna också. Men någon svarade de mäktiga manshoppen på Källekärrs skolgård, en annan den egenbyggda ridbanan i skogen, det handlar om platser som kommunen inte marknadsför som sevärdheter men som betyder desto mer för den individuella personen.”²⁶*

Citat 3: *”Under sommarmånaderna ökar folkmängden från 15 000 till nästan 45 000 tack vare turismen. En stor del av turistverksamheten är koncentrerad till södra Tjörn. I Skärhamn finns bland annat Nordiska akvarellmuseet, en välrenommerad gästhamn samt turistbyrå. Den tätbyggda lilla ön Åstol med cirka 300 året runt-boende är vida känt för sitt omgjorda rökeri med fullbelagda visaftnar under hela sommaren. I Säby finns den 200 år gamla Säbygården som visas för allmänheten under lördagar på sommaren.”²⁷*

²⁵ <http://mojligheternaso.blogspot.com>

²⁶ <http://mojligheternaso.blogspot.com>

²⁷ www.wikipedia.com

Citat 4: "Om 25 år ser jag ett samhälle med tillförsikt där man till slut har insett turismen som en tillgång och vågat satsa på den i dess olika delar, inte bara i form av ett Akvarellmuseum utan på många mindre plan."²⁸

Citat 5: "Tjörn är inte ett antal turistbesöksmål, Tjörn är den komplexa blandningen."²⁹

Citat 6: "Det är kulturturism det handlar om alltihop, muséerna, konsten, maten...."³⁰

Citat 7: Satsa på bredd och spets"³¹.

Utveckling av turistpaket är på gång. Vilka är med i turistpaketen? Har man bara tänkt in de självklara, eller hittat något nytt? Vilka turister vill man ha på Tjörn? Vilka är det som kommer? Varför kommer de? Hur ökar man turismen med hänsyn till platsen och människorna som bor där? Vad säger citaten egentligen? Varför är de viktiga? Jo, därför att de visar att man måste förhålla sig öppen till vad som finns under ytan, hitta former för att **synliggöra det "osynliga"**, det icke redan givna och göra något med det också.

I handlingsplanen för natur- och kulturturism lyfts fyra områden för utveckling; kulturturism, naturturism, evenemangsturism och föreningsturism. Följande går att läsa i handlingsplanen under rubriken Strategier: "För att lyckas med att utveckla Tjörn till en hållbar, attraktiv turistdestination krävs att flera delar i utvecklingsarbetet harmonierar med varandra. En gemensam målbild måste tydliggöras för samtliga inblandade: invånare, näringslivets och föreningslivets representanter, konst- och kulturutövare, politiker, kommunens tjänstemän och många fler." I denna står också att invånarna är de viktigaste ambassadörerna på Tjörn. Allt hänger ihop. Tjörn måste hålla ihop.

Tjörns hav

Tjörnborna är väldigt stolta över sin natur; de kala klipporna, skärgården men främst är de stolta över havet och tillgången till havet. Havet som utvecklingsfaktor. Vad innebär det? Havet har ju alltid varit Tjörns hjärta och mättat hungriga magar. Havet som utvecklingsfaktor – det är väl inget nytt? Nej, men man kanske skulle kunna se på havet med nya ögon. "Sveriges framtida dykmetropol kan med fördel placeras på Tjörn!"³² Detta säger en Tjörnbo i en av undersökningarna som gjordes inför översiktsplanen.

Här finns Salt och Sill och Klädesholmen Seafood, Sillens dag, Segelfartyget Atene och mycket mer. Här finns gästhamnar, stora båtar och små båtar, skärgårdsturer, badholmar utanför Skärhamn, Härön och Kyrkesund, Stigfjorden och Hakefjorden, utsikten från Tjörnehuvud och turister. Här finns också restaurang Vatten. Här finns bastun på Dyrön med utsikt till Marstrand m.m. Det finns så mycket på Tjörn med koppling till vattnet och havet. Vad krävs för att stärka bilden av just "**Tjörns hav**"? Hur ska "Tjörns hav" skilja sig från "Sotenäs" eller "Orusts hav"? Varför ska man välja att flytta till eller besöka just "Tjörns hav"? Om du tejpar för kommunnamnet på alla dagens turistbroschyrer från västkustens skärgårdskommuner, kan du då tala om vilken kommun det syftas på i broschyren? Eller om du gör likadant med startsidan på kommunernas hemsidor?

²⁸ Citat, enkät, underlag till översiktsplanen.

²⁹ Citat, enkät, underlag till översiktsplanen

³⁰ Maria Bäckersten, kultursekreterare, Tjörns kommun.

³¹ Citat, från konferensen Kulturens roll i samhällsutvecklingen, Göteborg 7 april 2011

³² Citat, enkät, underlag till översiktsplanen.

Av samma skäl finns det också anledning att se över hur turistbyrån profilerar sig i skyltfönster och i butiken på Tjörn. Vilken bild av Tjörn ska visas för turisterna?

MER KONKRET

Fräscha upp och snygga till

”Jag menar om jag skulle lämna en stekpanna utanför soptunnan så riskerar vi åtal, men tydligen går det bra att lämna en hel industri efter sig, som står och skräpar.”³³

Enligt de resultat som dialoggrupperna från Ledarforum kom fram till så finns det utvecklingsmöjligheter inom olika områden vad gäller den offentliga miljön. Bland annat så visar resultaten att ett flertal platser behöver ”fräschas upp” och ”snyggas till”: Soppåsar tas bort, skräp plockas upp, rondeller förskönas. Många tycker att uppsatta skyltar måste förnyas, i vissa fall tas bort eller att det ska sättas upp fler. Plåtskjul och dåligt skötta industribyggnader förfular bilden av Tjörn. I materialet från dialoggrupperna finns konkreta förslag på konkreta platser, också ett brett bildmaterial på bättre och sämre exempel från den offentliga miljön på Tjörn.

”Fräschas upp” och ”snyggas till” bör göras omgående, om man tar cultural planning som metod på allvar i kommunen. Det är mycket tydliga behov i det inkomna materialet.

Storytelling

Storytelling handlar om att använda berättelsen och berättelsetekniken för att beröra och förändra. Beroende på mål, kan det användas som en metod, ett verktyg eller en strategi. Berättelser fungerar som erfarenhetsutvidgare. De öppnar också upp för olika tolkningar och dessutom så minns människan tre gånger så mycket mer om det berättas som en historia istället för i fakta och med siffror.³⁴

Levande historia på Tjörns hembygdsförening är ett exempel på Storytelling. I ”Det börjar och slutar med sill”, kan man under sommaren möta personer ur Tjörns historia och i museets miljö ta del av deras levnadsöden. Statister agerar historiska personer ur sina egna miljöer. Bland annat får man träffa Skol-Anna Maria och Skomakar-Emil. Ytterligare ett exempel på Storytelling är de guidade turer som ägarna till Åstols rökeri erbjuder. Ytterligare ett exempel är Margaretadagen den 20 juli och Margaretaspelet, ”Ett spel om Margareta Huitfeldt”, som gavs för första gången sommaren 2010. Fler än tusen personer såg de fyra föreställningarna, som bland andra arrangerades av Sundsby vänförening. Vilka andra berättelser finns att berätta om Tjörn?

Det finns många andra berättelser om Tjörn än de som nu berättas i dokumentationer, turistbroschyrer, handlingsplaner etc. De nämnda här ovanför är en bråkdel av alla berättelser som Tjörn har att erbjuda. Vissa historier kan vi, vissa känner vi ännu inte riktigt till. Att förhålla sig öppen till platsens historia, och synliggöra den för boende och besökare genom Storytelling, kan ytterligare fördjupa bilden av vad Tjörn är.

Sveriges bästa äldreboende

På Tubberödshus äldreboende i Skärhamn har man inspirerats av Thyra Franks ”Lotteboende” där man arbetar utifrån devisen ”Här tar man vara på varje boendes unika resurs”³⁵. Djur, natur, mat och

³³ En röst från en av dialoggrupperna från ledarforum, fula och vackra platser, lett av kultur- och fritidsförvaltningen

³⁴ <http://www.celainfo.se>

³⁵ Vi på Tjörn, nr 1, Tubbemodellen ger livskvalitet

kultur går som en röd tråd genom den nya "Tubbemodellen". Tubberödshus har fungerat som intraprenad³⁶ i cirka ett år. Önskemål om mat, rutiner och aktiviteter styr den dagliga verksamheten. Finns det utvecklingsmöjligheter sprungna ur denna verksamhet?

I arbetet med rapporten är det många som nämnt svårigheter i samband med inflyttning av en äldre befolkning och att de yngre flyttar ifrån. Många upplever oro för just detta. Vad skulle hända om man för en stund vänder på perspektivet: att se de äldre som en resurs? Att utgå från den situation som är? Tjörn som rekreationsort? **Sveriges bästa äldreboende** och äldreomsorg där mat och kultur spelar huvudroller? Det behöver inte vara en motsättning till att unga eller barnfamiljer ska vilja leva och bo på Tjörn. De blir också gamla en gång.

På Tjörn är man van att umgås över generationsgränserna säger många. På vilket sätt kan äldre och unga umgås? Vad krävs för strategier?

Ungdomsråd

Satsningen på barn- och unga är omfattande på Tjörn. Man vill komma dem närmare, göra dem mer delaktiga, veta vad de tänker och tycker om saker och ting. Dock har det varit svårt att hitta former för det.

Handlingsplanen för barn- och ungdomskultur ska nu förverkligas, vilket är ett spännande arbete. Här har barn- och unga fått vara delaktiga. På vilket sätt ska den kopplas ihop med alla de önskemål och förslag som uppkommit via cultural planningarbetet? Genom de nya tjänster som tillkommit inom kultur- och fritidsförvaltningen finns det goda förutsättningar att skapa en helhet. Dock är det viktigt att belysa gruppen äldre ungdomar, unga vuxna (18-26) som ofta hamnar mellan stolarna. De som avslutat sin skolgång och som har valt att stanna kvar på Tjörn. Vilka planer har kommunen för dessa?

Kommunen bör själv bygga sina relationer med ungdomarna³⁷. Studenter från HDK, trycker på detta i sin rapport. De har också tagit fram förslag på insatser som skulle kunna knyta ungdomar närmare kommunen³⁸. De föreslår bl.a. ett **ungdomsråd**, med "en st. kommunalråd, ett knippe engagerade tjänstemän, ett knippe engagerade ungdomar (gärna från olika delar från ön)." Ungdomsrådet sammanträder kontinuerligt och fungerar som ett rådgivande organ för kommunens nämnder, som kan och bör ta hjälp av rådet i alla typer av sakfrågor. Det är ett utmärkt förslag.

Matmarknad

Att luta Långa är ett hantverk. I dag lutar ingen långan själv, men folk äter fortfarande lutfisk. Däremot har inte människor längre tillgång till källarutrymmen som tillåter att man lutar långa. Skärhamns Frys framställer varje år 700-800 ton lutfisk, runt en fjärdedel av konsumtionen i landet på uppåt 3 500 ton. I princip all lutfisk framställs industriellt, men på Skärhamns Frys lägger man undan lite torkad långa för nostalgiker som vill genomföra processen på egen hand som i gamla tider. Vinprovaren Lorentzon rekommenderar champagne till lutfisk, speciellt om den serveras med bacon.³⁹ Spännande att prova skulle nog somliga tycka.⁴⁰

³⁶ Intraprenad = en driftsform som innebär att personalen driver verksamheten i egen regi men har en anställning i kommunen

³⁷ Se rapporten Tjörn – möjligheternas ö, HDK, våren 2010

³⁸ Ingredienser och recept, en kokbok för cultural planning med fokus på ungas involvering i samhällsutvecklingen, 2010-05-31

³⁹ www.dn.se

⁴⁰ Någon undrade: "Varför hör man aldrig något om lutfischen? Wittes och Skärhamns Frys finns i affärsdisken. Och sillen kan man göra mer med. Mycket mer."

Ett förslag från studenterna på Högskolan för design och konsthantverk (HDK) är en **matmarknad**, som lyfter öns producenter av ekologiska produkter och produkter från havet. Detta är något som ligger i linje med Tjörns historia, hantverkskunskaper, matkultur, turismsektor och näringsliv. Sillens dag, Tjörnodlat, restaurangen Salt och Sill, typiska maträtter för Tjörn, såsom äggost har inspirerat till detta förslag⁴¹. Det finns tydliga utvecklingsmöjligheter vad gäller matkulturen på Tjörn.

Saga kulturhus

Saga kulturhus har länge varit forum för diskussion. Ska det renoveras, rivas, byggas nytt, flyttas? Att skapa fler mötesplatser för unga utanför skolan är ett önskemål från flera håll.

Man behöver sätta ner foten vad gäller denna verksamhet, som uppfattas som otillgänglig för funktionshindrade och ful.” Riv det och bygg ett kulturhus med förskola, skola till årskurs nio, Kultur- och fritidscentra, musikteater och bio.⁴² Eller koppla ihop det med Oceanum⁴³, eller med en gymnasieskola. Förslagen är flera. Ta hjälp av ungdomarna själva i diskussionen om Saga kulturhus.

Sundsby säteri

Sundsby säteri ”sticker ut” i vissa delar av undersökningarna. I barometermätningarna som 224 personer har svarat på, så är Sundsby ledande som den verksamhet man är mest stolt över.⁴⁴ Också i webbenkäten som lades ut inför arbetet med översiktsplanen, är Sundsby strax efter hamnen i Skärhamn och Nordiska akvarellmuseet, det man är mest stolt över på Tjörn.⁴⁵

På vilket sätt är Sundsby utvecklingsbart? Vilken infrastruktur behövs ytterligare för att stärka Sundsby säteri som ett besöksmål? ”Få platser är så vackra som Sundsby säteri med omgivning”, kan man läsa på hemsidan. Men är det för att det är vackert som man åker dit? Är det inte lika vackert på många andra ställen på Tjörn?

Åtgärda nu! Börja med Stråket?

Det är viktigt att åtgärda nu, ge feedback till medverkande studenter, medborgare nu. ”Vi har lyssnat på er, vi börjar med detta, och sedan gör vi det här”. Det är dags att gemensamt ta fram ett par första punkter i en handlingsplan. Börja med det lilla, som kräver små resurser och synliggör processen och åtgärderna. Det kan starta med några nya skyltar någonstans, eller att rensa upp på en skräpig plats. Visa allmänheten planerna och åtgärderna, det är viktigt.

Man kan också börja arbeta tillsammans utifrån ett visst geografiskt område. Ett exempel på det skulle kunna vara **Stråket**⁴⁶. Där kan många av de åtgärder och förslag som inkommit kunna förverkligas, i mindre och i större skala.

NY ORGANISATION/UPPDRAG FÖR CULTURAL PLANNING

⁴¹ En student från Business & Design har erbjudit sig att vara projektledare för projektet

⁴² Förslag från ledarforum och dialoggrupperna

⁴³ Oceanum – Sjöfartens Värld i Skärhamn, ett projekt under arbete

⁴⁴ Observera att jämförelserna i barometermätningarna gjordes utifrån att få syn på medborgarnas syn på kultur. Här har kulturverksamheter, föreningar och områden ställts emot varandra. Projektledarna uttrycker vikten av att endast se på materialet som en signal

⁴⁵ Översiktsplanefrågor

⁴⁶ Stråket = ett utvecklingsområde mellan Nordiska akvarellmuseet och Malagaområdet

- En förvaltningsövergripande **processgrupp** för cultural planning föreslås. Det ska vara lustfyllt att arbeta med cultural planning. Om arbetet blir för tungt, ansvaret för stort så kanske lusten faller. Det är inte meningen, metoden är inte formalistisk i den bemärkelsen. Den tänkta gruppen föreslås utbyta erfarenheter och dela med sig av varandras arbeten och resultat. Syftet är att ta vara på viktig information och fortsätta kartlägga kulturella resurser och tillsammans analysera materialet. Gruppen bör ha funktionen som en kopplingsstation mellan de olika förvaltningarnas arbete med cultural planning och ska leda till ökad konkret användning av metoden i alla förvaltningar.
- En **extern processledare** föreslås, som initialt får i uppgift att driva processen framåt tillsammans med processgruppen och att samordna de olika förvaltningarna. En extern person, till skillnad från en intern, har möjligheten att arbeta utifrån ett undersökande förhållningssätt och med en ny blick på verksamheterna. Som tjänsteman kan det vara svårt att kombinera ett kommunövergripande ledarskap med andra arbetsuppgifter.
- **En beslutande styrgrupp** föreslås, med kommunala tjänstemän och politiker, förvaltningschefer samt kommunchef.
- Ett **cultural planningrum** (fysiskt rum) föreslås, där allt material samlas; bilder, texter och undersökningar. Där kan processgruppen ha sina möten, förslagsvis en gång per månad. Finns det plats i biblioteket så är det en bra plats, som också kan göras synlig och tillgänglig för medborgarna.
- Det föreslås att skriva in i **uppdraget** att arbeta med cultural planning i alla nämnders och styrelser uppdagsbeskrivningar för att metoden ska få genomslagskraft i hela kommunen. Det är viktigt att även kommunstyrelsen har uppdraget.

GEMENSAMMA MÅL OCH ARBETSMETODER

Det behövs ett gemensamt syfte och ett gemensamt mål⁴⁷ för det kommunövergripande arbetet med cultural planning. Varför arbetar vi med cultural planning i kommunen? Vad vill vi uppnå? Idag svarar man olika på dessa frågor⁴⁸. Det gemensamma syftet och målet bör ha sin grund i samhällsplaneringen i stort, men det behöver inte vara en motsättning till att förvaltningarna har enskilda syften och mål.

Att kommunen ska få fler invånare är ett kommunövergripande mål. Ska det vara det gemensamma målet för cultural planningprocessen? På vilket sätt hänger det ihop med den verksamhet man bedriver?

I det material som finns att tillgå, går att finna information angeläget för alla förvaltningar. Det går att samla in mer, och det behövs mer. Hemligheten i en lyckad cultural planningprocess ligger i den "mapping" (kartläggning) och analys som gemensamt görs. Det är väsentligt att veta vad man vill, men man kan inte i förväg veta vad det är som framträder.

⁴⁷ Målet med cultural planning är enligt Bianchini och Parkinson att skapa mer humana, balanserade och civiliserade städer. Jakten på kulturplanering. En textanalytisk studie av instrumentellkulturpolitik i Göteborg, av Camilla Flygare 2008.

⁴⁸ Olika presenterade syften och mål för cultural planningarbetet på Tjörn: "bli fler invånare", "bli en stark konst- och kulturkommun", "göra kulturen till en stark utvecklingsfaktor på Tjörn", "bli bäst", "göra alla medborgare delaktiga" etc.

Det är viktigt att skilja på *varför* man har tagit ett beslut att använda cultural planning som metod i kommunen och *vad* man vill med det. Med andra ord, tydligt skilja på syftet och målet.

SLUTORD

Tjörn ligger på fjärde plats i Sverige vad gäller antalet båtplatser för fritidsbåtar, 850 st. närmare bestämt, och då står ändå ett antal tusen personer i kö i årtal!⁴⁹ Och visste du att varje år, sedan 1980-talet seglar cirka 300-400 skolungdomar en helg med det anrika segelfartyget Atene? Föreningen börjar få ont om befäl. Hur ska det gå, undrar föreningens ordförande? Förresten, känner du till att Lottas Bak och Form surdegsgbakeri har öppet året om? ”Det är en turistattraktion i sig”, var det någon som sa. Och en av ägarna till Åstols Rökeri är skådespelare och legitimerad Pater Nosterguide och låter oss följa med på en svindlande historisk upptäcktsfärd på båten Delfinen. Och guldgravardottern Elin Sundberg, en av Tjörns alla starka kvinnor firas den 31 juli i huset Solfrid i Sunna. Starka kvinnor på Tjörn är det gott om, var den en annan som sa.

Hur ska kommunen förhålla sig till att Rönnäng upplevs som en tråkig men vacker och utvecklingsbar plats? ”Bergabo i Rönnäng behöver lyftas, det ligger där Pär Lagerkvist bodde. Man ser det han såg när man går över ån... och han skrev om ljuset.”⁵⁰ Eller att man inte alls är stolt över Kållekärr?⁵¹

På vilket sätt är den här informationen viktig? Hur får man in detta myller av kärlek till platsen, till människorna man har runt omkring sig, engagemanget, skaparglädjen, åsikterna, förslagen, upplevelserna, känslorna i den kommunala strukturen? Jo, man kan göra som man gör på Tjörn, man använder sig av cultural planning som metod, och gör en cultural mapping, en kartläggning av de kulturella och sociala resurser som finns i samhället. Man samlar ihop informationen, slår sina kloka huvuden ihop och tar fram en gemensam handlingsplan, där alla förvaltningar med sina respektive specifika kunskaper och kompetenser får plats. Då kan det bli hur bra som helst.

Tjörns kommun präglas av vacker natur, många båtar, massor av sill, av ett levande föreningsliv, välbesökta kultur- och konstatraktioner, men också av en alldeles särskild dialekt och företagarganda. Ett antal frågeställningar väcks. Vilken potential finns det i allt det här? Hur tar man hand om det och gör något av det?

Det finns en hel del ytterligare att finna från intervjuer, dialoggrupper, workshoppar, enkäter, ledarforum, kreativa krokar, barometermätningar, från strategidokument, handlings- och verksamhetsplaner. Det finns ännu mer därute, bland människorna, de unga och de gamla, de fasta boende och de delårsboende – och i historien.

Tjörns kommun deltar sedan 2007 i SCB:s medborgarundersökning som visar hur invånarna upplever kommunen och kommunens tjänster. Den visar att Tjörnborna är nöjda med den miljö och trygghet som finns i kommunen, men den visar också att tillgången till kommersiellt utbud, utbildningsmöjligheter, bostäder och kommunikationer är medborgarna inte lika positiva till. Då det gäller invånarnas möjligheter till inflytande så ligger svaren för Tjörns kommun något lägre än genomsnittet.⁵²

⁴⁹ Intervjuad båtägare

⁵⁰ Svar från en av de intervjuade

⁵¹ Resultat från Barometermätning

⁵² www.tjorn.se. Det sammanfattade indexet Nöjd-Inflytande-Index (NII) blev 38 för Tjörn, genomsnittet för de andra kommunerna i undersökningen var 41. Det är framför allt faktorerna påverkan och förtroende som drar ner resultaten.

Hur ser bilden av Tjörn som möjligheternas ö ut? På de röda visitkorten går det att läsa: " Tjörn är en ökommun på Sveriges västkust med cirka 15 000 invånare. Närmaste storstad Göteborg ligger knappt en timmes resväg härifrån. Närhet till naturskön miljö, god kommunal service och ett rikt näringsliv gör att allt fler väljer att leva på Tjörn." Stämmer bilden? Vad ska det stå om tio år? Om tjugo år?

Om man vill kan man ta fram luppen, samla guldgrävorna till ett möte, leta upp silen och gemensamt vaska fram guldkornen. De finns där.

Marie Bergdahl
MB kulturpartner AB på uppdrag av Tjörns kommun
2011-09-27